

Revus

Journal for Constitutional Theory and Philosophy of
Law / Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava

9 | 2009

Argumentiranje v pravni državi

Sodobna razprava o državljanstvu

Z opombo o slovenskih »izbrisanih«

The Contemporary Debate on Citizenship

Patricia Mindus

Translator: Jernej Ogrin

Electronic version

URL: <http://journals.openedition.org/revus/436>

DOI: 10.4000/revus.436

ISSN: 1855-7112

Publisher

Klub Revus

Printed version

Date of publication: 1 janvier 2009

Number of pages: 29-44

ISSN: 1581-7652

Electronic reference

Patricia Mindus, « Sodobna razprava o državljanstvu », *Revus* [Spletna izdaja], 9 | 2009, Datum spletne objave: 20 octobre 2011, ogled: 18 juillet 2020. URL : <http://journals.openedition.org/revus/436> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/revus.436>

All rights reserved

Patricia Mindus

Sodobna razprava o državljanstvu

Z opombo o slovenskih »izbrisanih«

Pojem »državljanstvo« ima danes mnogo širši pomen, kot ga je imel še pred nekaj desetletji. V sodobni razpravi obstajajo trije načini rabe tega pojma – politični, pravni in sociološki, vendar se pomeni prepogosto stapljajo, tudi prekrivajo, nerazumevanje pa se zato pogloblja. Vsak od treh načinov rabe izriše drugo osnovno dvopomenskost. Enkrat se nasproti državljanu postavlja podanik, drugič tujec, tretjič spet izključeni. V tej razpravi skušam te pomene jasno razčleniti. Zraven se naslonim na primer slovenskih izbrisanih, opozorim pa tudi na nekatera vprašanja, povezana z državljanstvom, ki v današnji evropski družbi še vedno niso rešena.

Ključne besede: politični, pravni in sociološki pojem državljanstva, človekove pravice, slovenski izbrisani, državljan, podanik, tujec, oseba brez države, izključeni

1 UVOD

Znana je trditev Hannah Arendt: »Državljanstvo je pravica imeti pravice.« To predpostavko, ki naj bi bila po 2. svetovni vojni odrinjena na stran, pa primer slovenskih izbrisanih privleče na plan. Da bi dojeli, kaj državljanstvo pomeni danes v naši družbi in za našo družbo, potrebujemo celovito paradigmo. Trdim, da trenutno obstajajo trije načini razumevanja tega pojma. V sodobni razpravi se ti različni pogledi medsebojno stapljajo in prekrivajo, nerazumevanje pa se s tem pogloblja. Različna pojmovanja državljanstva bom razložila z njihovimi protipomeni. Politični model kot nasprotje državljana (fr. *citoyen*) obravnava podanika (fr. *sujet*), s tem pa vznikajo težave, povezane z demokratično kakovostjo ustanov. Pravo in filozofija prava državljanstvo proučujeta, ob tem ko poskušata omejiti številne zapletene primere, ki nastajajo v svetu migracije, kjer nasprotje državljana predstavljata tujec in oseba brez države. Medtem pa sociologiji pomeni državljanstvo nasprotje izključenosti in predstavlja včlanjenost v družbo. Moj cilj je zato razlikovati in razjasniti ta tri različna pomenska polja.

Ta razprava ima štiri razdelke: v prvem bežno spomnim na primer izbrisanih. Drugi razdelek se osredotoča na analizo diskurza, s katero se izluščijo trije različni pomeni državljanstva, ki jih – glede na prevladujoča disciplinarna področja (politično, pravno in sociološko) – najdemo v sodobni razpravi. V tretjem razdelku je pozornost usmerjena na sestavo različnih pomenskih polj, ki so povezana z izrazom državljanstvo. Tu poudarim, da imamo opraviti s trodelnim pojmom. Na koncu opozorim na vrsto vprašanj, ki jih pojem državljanstva postavlja v današnji zapleteni družbi. Ob tem poskušam prikazati, kako lahko odločevalci to pomensko trodelnost »državljanstva« uporabijo kot koristno orodje pri oblikovanju kar najbolj združljivih politik.

2 PARADOKS DRŽAVLJANSTVA

Ko je leta 1842 Gogolj prvič objavil svoj znameniti »roman v stihih« kot prvi del – *Pekel* – z Dantejem navdahnjene trilogije, je dvoumnost njegovega naslova – *Mrtve duše* – na eni strani namigovala na obravnavanje umrlih tlačanov kot zemljiškoposestnikove lastnine (v Rusiji je bila ta praksa v rabi do emancipacije tlačanov leta 1861). Na drugi strani pa so »mrtve duše« nakazovale tudi na pomanjkanje moralnega dostojanstva Gogoljevih dramskih likov, njihovo rus. *pošlost* ali samozadovoljno podrejenost, kar je prispevalo k temu, da se je roman sprevrgel v grenko družbeno satiro. Ta dvojnost je sčasoma očarala mnoge. A čeprav nam nikoli ni treba dolgo iskati, da bi našli oblike malovernosti in etične malodušnosti, pa ni vedno preprosto najti sodobne ustreznice Gogoljevemu prvemu pomenu omenjene besedne zveze.

Eno od takšnih sodobnih ustreznic Gogoljevih mrtvih duš bi morda vendar lahko pomenil primer t. i. »izbrisanih«. Ko si je Slovenija izborila samostojnost, so tisti, ki niso bili »etnični Slovenci« in prošnje za državljanstvo niso vložili v šestih mesecih, končali na »črnem seznamu«; natančneje povedano, na uradnem seznamu prebivalcev Republike Slovenije jih ni bilo. Medtem ko je za državljanstvo zaprosilo približno 171.000 ljudi, rojenih v preostalih predelih nekdanje Jugoslavije, je bilo več deset tisoč ljudi 26. februarja 1992 izbrisano iz teh uradnih evidenc. Ob tem, da niso obnovili svojega statusa začasnega ali stalnega prebivalca, številni tudi naj ne bi bili mogli v roku zaprositi za slovensko državljanstvo zaradi družbeno in/ali ekonomsko zapletenih položajev. Zaradi tega so se razmere poslabševale: poleg tega da so bili v Sloveniji brez priznanih državljanskih pravic, so se postopoma soočali tudi z drugimi, na status vezanimi težavami, začeni z zdravstvenim zavarovanjem in vse do voznških dovoljenj. Avgusta 1999 je evropski pritisk privedel do zakona, ki je »izbrisanim« dal približno tri mesece za vložitev prošnje za pridobitev slovenskega državljanstva. Tudi tokrat so številni ostali pri svojem.

Primerjava z Gogoljevimi mrtvimi dušami pride na misel po tistem, ko je delegacija izbrisanih nabirala podporo pri Evropskem parlamentu in novembra

2006 nastopila pred nekaterimi italijanskimi člani Evropskega parlamenta z namenom končati to, o čemer se je takrat govorilo kot o njihovi »civilni smrti«. Pozneje je bilo to vprašanje obujeno z referendumom o Tehničnem zakonu za izvršitev odločbe ustavnega sodišča, na katerem so se volivci spraševali, ali podpirajo sprejetje tega zakona za izvršitev 8. točke ustavnosodne odločbe (ta je od izvršne veje oblasti zahtevala, da izbrisanim uradno potrdi njihov status začasnega ali stalnega prebivalca v Republiki Sloveniji za nazaj, od trenutka izbrisa naprej). Čeprav je bil referendum pravno brezpredmeten, saj odločbe ustavnega sodišča ne bi mogel povoziti, je imel pomembne politične posledice.¹ Dopustil je, da je ogromna večina na tisoče ljudem s poreklom iz preostalih delov nekdanje Jugoslavije odrekala pravice, ki izhajajo iz statusa prebivalca. V vsem tem času so ti ljudje na neki način postali sodobna različica Gogoljevih mrtvih duš.

Eden izmed njih, Aleksandar Todorović, po izvoru iz Srbije, je ustanovil društvo za izbrisane, ki je takrat ocenilo, da je 18.305 oseb, torej skoraj odstotek celotne slovenske populacije, še vedno v tej brezizhodni situaciji.² Ko je leta 1993 g. Todorović želel prijaviti rojstvo svoje hčerke, rojene njegovi ženi – Slovenki, je odkril svoj navidezni, a zelo učinkovit neobstoj: uradnik ga je medtem, ko mu je razveljavil osebno izkaznico, obvestil, da nezakoniti priseljenci ne morejo biti starši otrok, rojenih v Sloveniji. Tako je sočasno z izgubo identitete g. Todorović izgubil tudi očetovstvo.³

Kot je znano, je slovensko ustavno sodišče, ki ima razmeroma široke pristojnosti, presodilo, da je bil izbris neustaven.⁴ Vendar pa je ta odločitev do letos ostala bolj ali manj »papirnati tiger«.⁵ V svojem letnem poročilu za leto 2007 je urad varuha človekovih pravic opozoril, da odločitev ustavnega sodišča še ni bila izvršena. Poročilo *Freedom House* za Slovenijo v letu 2007 pa je to ožigosalo za nerešeno vprašanje.⁶

1 Prav problem izbranih je namreč pomenil eno odločilnejših vprašanj na volitvah leta 2004. Na drugi strani pa je bil dejanski učinek referenduma na politiko vladajočih strank takšen, da je zavrl uresničevanje odločbe ustavnega sodišča do leta 2009.

2 Glede na nove raziskave Ministrstvo za notranje zadeve RS sedaj kot uradne številke navaja oceno 25.671 oseb. Izmed teh oseb jih je 7899 pozneje pridobilo slovensko državljanstvo in 7313 izmed teh jih še vedno živi. Prej je vlada trdila, da je 4893 izbranih že septembra 1992 pridobilo dovoljenje za stalno prebivališče. Glej http://www.mnz.gov.si/fileadmin/mnz.gov.si/pageuploads/2009/izbrisani-koncni_podatki.pdf (2. april 2009).

3 Oana Lungescu, Slovenia's Surge of Nationalism, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3620395.stm> (13. april 2004).

4 Odločba Ustavnega sodišča RS z dne 3. aprila 2003, U-I-246/02 (www.us-rs.si).

5 V času, ko je šel ta članek v tisk, je ministrstvo za notranje zadeve končno začelo izvrševati odločbo ustavnega sodišča.

6 Sabrina P. Ramet, Damjan Lajh, Nations in Transit 2008: Slovenia, http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2008/NT-Slovenia-final.pdf. Andraž Teršek, Nations in Transit: Slovenia 2007, http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2007final/nit-slovenia-web.pdf; Amnesty International Report 2007 – Slovenia, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/46558ee2a.html> (23. maj 2007). Glej tudi Andraž Teršek, Ustavnopravna strnjenska o izbranih, *Pravna praksa* 49–50/2008, priloga.

Razlog zanimanja za ta primer pa ni zgolj dejstvo, da vključuje znatno število na rob odrinjenih ljudi. Bolj kot to je primer zanimiv zato, ker se zanj zdi, da obuja tisti nauk o državljanstvu, ki ga je pred skoraj pol stoletja oblikovala Hannah Arendt, ko je zatrnila, da so se človekove pravice, ki naj bi bile neodtujljive, izkazale za neučinkovite celo v tistih državah, v katerih je na njih utemeljena ustava – in to takrat, ko se je pojavilo določeno število ljudi, ki niso državljani nobene suverene države.⁷

V devetem poglavju knjige *Izvori totalitarizma* je Arendtova opozorila na paradoks: v svetu, v katerem je živela – in ta je bil med obema svetovnima spopadoma zaradi vojne, pa tudi razpada ruskega, avstro-ogrskega in otomanskega imperija priča množicam beguncev različnega izvora, ki so bremenili Evropo,⁸ – je bila oseba brez državljanstva nekakšen *monstrum iuridicum*, pravni spaček.⁹ Državljanstvo je imelo tako velikanski pomen, da je oseba, ki je bila zanj prikrajšana, postala praktično »nevidna«. To, kar je bilo dotlej nepoznano, ni bila izguba državljanstva, ampak nezmožnost pridobitve novega; v praksi so te okoliščine osebo brez države potisnile povsem »iz kroga človeštva«.¹⁰ To se je po mišljenju Arendtove zgodilo zaradi svojevrstnega pogleda na državljanstvo: »V imenu volje ljudstva je bila država prisiljena kot državljane priznavati le 'pripadnike naroda', civilne in politične pravice pa zagotavljati le tistim, ki so bili del narodne skupnosti zaradi svojega izvora in rojstva.«¹¹ Paradoks pa je v tem, da so temeljne pravice in celo pravna sposobnost kot taka postale odvisne od *statu civitatis*.

Kot posledica dogajanja med 2. svetovno vojno in po njej je mednarodna skupnost postopoma sprejela vrsto ukrepov za spremembo teh tragičnih razmer. Člen 15 (1) *Splošne deklaracije človekovih pravic* iz leta 1948; člen 24 (3) *Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah* ter *Konvencija o zmanjšanju števila oseb brez državljanstva* so bili vse koraki, da bi se izognili pravnim luknjam, v katerih bi bili lahko ljudje prikrajšani za svoje temeljne pravice. A danes:

Paradoks človekovih pravic po Arendtovi vsekakor ni povsem odpravljen, in to še vsaj tako dolgo, dokler človekove pravice ostajajo v glavnem deklarativne in dokler na področju mednarodnih organov za sodno uveljavljanje teh pravic obstaja zevajoča praznina.

7 Hannah Arendt, *The origins of totalitarianism* (1966); v slovenskem prevodu Zdenke Erbežnik in drugih, *Izvori totalitarizma*, Ljubljana, Študentska založba (Claritas), 2003, 373: »Človekove pravice, predvidoma neodtujljive, so se izkazale za neizvedljive (tudi v državah, katerih ustava je temeljila na njih), kadarkoli so se pojavili ljudje, ki več niso bili državljani katerekoli suverene države.«

8 Michael R. Marrus, *Les exclus. Les réfugiés européens au XXe siècle*, Pariz, Calmann-Lévy, 1986.

9 Arendt 2003 (op. 7), 356.

10 Arendt 2003 (op. 7), 374.

11 Arendt 2003 (op. 7), 302.

Kljub temu pa je povojno obdobje, vsaj na ravni normativnih zavez, zaznamovalo pomembno ločitev človekovih pravic od državljanstva.¹²

Vendar so bile ob tem, ko se je to zgodilo, pojmovne meje državljanstva raztegnjene. Prav zato pa moramo stopiti kak korak nazaj in pojem razstaviti.

2 ZELO PRILJUBLJEN IZRAZ

Državljanstvo je postalo zelo priljubljena tema, ustvarjajoča raznovrstno in razčlenjeno razpravo, ki je v zadnjih 15 letih močno pridobila veljavo in obsežnost. Nekatere ocene kažejo, da je bilo več kot 50 odstotkov vse znanstvene literature s to tematiko objavljene po letu 1990.¹³

Kot je znano, je bil velik del sodobnega razpravljanja na temo državljanstva spodbujen z delom britanskega sociologa Thomasa Humphreyja Marshalla (1893–1981), ki je na državljanstvo gledal kot na našo popolno pripadnost skupnosti.¹⁴ S predpostavke, da je državljanstvo tisti status, ki je dodeljen polnopravnim članom skupnosti, si je Marshall zamislil, da bi državljanstvo rabili kot orodje za doseg ravnotežja med upravičenji in zavezami, tj. razdeljevalnimi in vključevalnimi potrebami družbe.¹⁵

Nadalje je skupno stremljenje raziskovalcev s področja državljanstva opozorilo na potrebo po uporabi interdisciplinarnega pristopa do njegovega preučevanja. Do pred nekaj leti v priročnikih, enciklopedijah in slovarjih, posvečenih političnim ali družbenim vedam, na splošno ni bilo moč zaslediti niti ene same vrstice o državljanstvu.¹⁶ Thomas Janoski je leta 1998 še vedno lahko trdil, da:

12 Rainer Bauböck, *Citizenship and National Identities in the European Union*, New York, Jean Monnet Working papers, 1997; sedaj v Eugen Antalovsky, Josef Melchior in Sonja Punrscher Riekmann (ur.), *Integration durch Demokratie. Neue Impulse für die Europäische Union*, Marburg, Metropolis, 1997, 310.

13 Engin F. Isin in Bryan S. Turner (ur.), *Handbook of Citizenship Studies*, London, Sage, 2002, 9.

14 Thomas H. Marshall, *Citizenship and Social Class and Other Essays*, Cambridge, Cambridge University Press, 1950. Glej tudi Martin Bulmer in Anthony M. Rees (ur.), *Citizenship Today. The Contemporary Relevance of T. H. Marshall*, London, UCL Press, 1996; Ralf Dahrendorf, *The Modern Social Conflict. An Essay on the Politics of Liberty*, New York, Weidenfeld and Nicolson, 1988.

15 Bryan S. Turner (ur.), *Citizenship and Social Theory*, London, Sage, 1993.

16 Simbolični primeri so 'Citizenship' v David Sills (ur.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York, Macmillan, 1968; 'Citoyenneté' v Raymond Boudon in François Bourricaud, *Dictionnaire critique de la sociologie*, Pariz, PUF, 1982; 'Citizenship' v Edgar F. Borgatta in Marie L. Borgatta (ur.), *Encyclopedia of Sociology*, New York, Macmillan, 1992.

čeprav je državljanstvo *lingua franca* socializacije pri pouku državljanske vzgoje, kakor tudi temelj mnogih družbenih gibanj v iskanju osnovnih pravic in del ključnega besedišča v govorih politikov ob slavnostnih dogodkih, pa državljanstvo začuda ni osrednja tema družboslovnih znanosti.¹⁷

Od poznih 90. let naprej pa so raziskovalci vse več pozornosti namenjali interdisciplinarnim pogledom, ki pokrivajo področja politike, sociologije, zgodovine in kulturoloških ved in se pomikajo naprej od ustaljenih pojmovanj državljanstva. Kljub temu pa razumevanje državljanstva pogosto vztraja pri tradicionalnejših ocenah, za katere so značilne jasne disciplinarne ločnice. Posledica tega je, da se poskusi premostitve različnih pogledov nadalje soočajo z naraščajočimi težavami. Pravoslovci v resnici skoraj nikoli ne upoštevajo socioloških študij primerov, politologi pa so slepi za težave, prisotne v mednarodnem zasebnem pravu in tako naprej.

Poleg tega je ta disciplinarna vkopanost okrepila stranski učinek poglobljanja nesporezumov. Pravoslovci vztrajajo, da je »sociološko pojmovanje državljanstva povsem nezadovoljivo«¹⁸ ali da »sociološke študije o državljanstvu načrtno ignorirajo pozitivno pravo /.../, kar ima za posledico splošno naklonjenost naravnemu pravu«. ¹⁹ Po drugi strani so pravoslovci obtoženi retrospektivnega prerekanja, tako da »se za pravne opredelitve državljanstva zdi, da v pojmu državljanstva povzročajo kratek stik, saj ostajajo v svetu pasivnih pravic in ne segajo v svet aktivnih pravic politične in socialne demokracije«. ²⁰

Ne glede na to pa poskusi, da bi posamezna strokovna področja ohranili medsebojno ločena, ne morejo biti pretirano skrb vzbujajoči. Večji pomen imajo nekatere napačne razlage, ki so v razpravi prisotne in se vse pre pogosto pojavljajo na obeh straneh. Vsekakor je ves poudarek na pomenu državljanstva ta pojem postavil v središče pozornosti, vendar pa je imel ta razvoj tudi nekatere negativne učinke.

Širše opredelitve »državljanstvo« opisujejo kot raznovrsten snop s članstvom povezanih pravic in obveznosti v družbenih skupinah in organizacijah, kot so gospodarske družbe, sorodstvene mreže ali civilnodružbena združenja. To vodi v *pojmovno prenapenjanje*, ki pojem državljanstva prikraja za posebne politične in pravne pomene. Nadalje je pozornost, namenjena pojmu državljanstva, prispevala tudi k temu, da se je temeljna razlika med *status civitatis* in *status personae* do neke mere zabrisala. V trenutni razpravi sta pojma državljanstva

17 Thomas Janoski, *Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, 8.

18 Pietro Costa, *La cittadinanza: un tentativo di ricostruzione archeologica*, v Danilo Zolo (ur.), *La cittadinanza. Appartenenza, identità, diritti*, Rim, Laterza, 1994, 48.

19 Luigi Ferrajoli, *Dai diritti del cittadino ai diritti della persona*, v Zolo 1994 (op. 18), 275.

20 Janoski 1998 (op. 17), 238.

in osebnosti prepogosto medsebojno zamenjana. Zanimiva trditev je na primer ta, da je Marshallov prikaz državljanstva »verjetno najvplivnejša /.../ razlaga razvoja *človekovih* pravic«. ²¹

Ob takih trditvah pravniki navadno zardevajo. Človekove pravice pripadajo vsem ljudem in ne le državljanom posameznih držav. Zdi se, da je za to mešanje pojmov kriva nenavadna oblika napihovanja, ki izhaja iz težnje, da bi državljanom podelili dolg seznam pravic, ki pa se v resnici nanašajo na nekaj povsem drugega, tj. na osebo kot tako. Zaradi tega je tudi pomembno razjasniti okoliščine, ki omogočajo, da se določena pravica verodostojno povezuje s kategorijo državljanstva.

Ena izmed večjih težav za raziskovalca je, da sta disciplinarna vkopanost in napačno razlaganje pojmov pripeljala do trenutnega stanja: ker nimamo celovitega modela za razumevanje državljanstva, smo neuspešni pri spopadanju s perečimi in nujnimi vprašanji, zlasti tistimi o državljanski udeležbi, raznarodovalnih težnjah in oblikovanju civilne družbe. Zaradi tega je analiza diskurza pomembno orodje za natančno razstavljanje in preučevanje pojma državljanstva. Če nas privzemanje nejasnega razpravljanja ne zadovoljuje, potem potrebujemo natančno analizo pojma in empirično raziskavo različnih načinov njegove uporabe v naših razpravah.

Poudariti je treba, da je »državljanstvo« predvsem beseda. Naša naloga pa je, da preverimo, ali je ta beseda ustrezen *signum*, tj. ali izraža neko posebno stanje stvari ali pa zgolj odraža želje. Pri tem je pozornost vzbujajoče to, da vedno znova o »državljanstvu« govorimo, *kot da* ne bi bilo zgolj beseda. Če uporabimo prisposodobu, bi lahko rekli, da kar naprej omenjamo »Karla«, pri tem pa ne opazimo, da imamo v resnici opravka s tremi različnimi osebami, ki se zaradi istega imena odzivajo na isti klic. To pomeni, da je beseda »državljanstvo« v sodobni razpravi privzela tri različne pomene. Te tri pomene moramo medsebojno razlikovati, saj glede na način uporabe upoštevajo različna pravila. Kljub temu pa za razjasnitev ne moremo zgolj vprašati »Kaj je državljanstvo?«; to bi bilo isto kot poklicati »Karla« in dobiti hkrati odzive treh različnih oseb. Namesto tega bomo vprašali, kaj je *nasprotje* državljanstva. Kakšen je njegov negativ? Katere lastnosti in značilnosti izpostavljajo tiste ljudi, ki niso vključeni med »državljan«?

Ob pogledu na nasprotje državljanstva ugotovimo, da imamo zdaj opravka s tremi pojmovanji glede na to, ali smo zavzeli politični, pravni ali sociološki vidik. Ti trije pomeni se v sodobni razpravi o državljanstvu vse bolj

21 Richard Bellamy, *Tre modelli di cittadinanza*, v Zolo 1994 (op. 18), 239; glej tudi Richard Bellamy, Dario Castiglione (ur.), *Lineages of European Citizenship: Rights, Belonging and Participation in Eleven Nation-States*, London, Palgrave Macmillan, 2004; Richard Bellamy, Dario Castiglione, Jo Shaw (ur.), *Making European Citizens: Civic Inclusion in a Transnational Context*, London, Palgrave Macmillan, 2006.

stapljajo. Kljub temu pa imamo v razpravi tri ločena pomenska polja, ki se dotikajo »državljanstva« in ustrezajo njegovim trem ločenim protipodobam: *podaniku*, *tujcu* in *izključenemu*. To pomeni, da na področju političnih ved »državljanstvo« označuje »nepodanik«, v pravoslovju »državljanstvo« pomeni »netujca«, sociologiji pa »državljanstvo« pomeni »neizključenost« iz sodelovanja v družbeni mreži določene skupine. Ti trije pomeni torej temeljijo na različnih protipomenkah (državljanstvo – podaništvo; državljanstvo – tujstvo; državljanstvo – izključenost). Sestavo vsakega izmed treh pomenskih polj ponazarjam z razlago ogrođa in vsebine temu osnovne protipomenskosti; od kod zgodovinsko izvira ter kakšno vrsto težav naj bi reševala. Zatem na kratko v spomin priključim, na kakšen način so nekatere ključne težave, s katerimi se dandanes spopadamo v Evropi, povezane s tremi načini razumevanja državljanstva.

3 TROJE PROTIPOMENK

V tem delu omenjene tri načine razumevanja »državljanstva« predstavim v časovnem zaporedju na osnovi njihovega razvoja skozi zgodovino.

Politični način obravnavanja »državljanstva« temelji na protipomenskosti, ki državljana pojmuje kot nasprotje podanika ali v tradicionalnem poimenovanju francoske revolucije *citoyena* kot nasprotje *sujeta*. Vendar pa ima ta pogled precej starejše korenine v »državljanstvu«, ki se je razvilo v staroveških polisih mnogo pred novim vekom.

Na eni strani je torej državljan *aktiven* član države, ki s sprejemanjem odločitev (v klasični obliki neposredne demokracije) ali z volitvami predstavnikov (v novoveških predstavniških demokracijah) prispeva k oblikovanju skupne volje ali samouprave. Državljana določa neke vrste *ius activae civitatis*.

Na drugi strani je podanik *pasiven* član politične skupnosti in ne sodeluje pri oblikovanju prava ter skupinskega sprejemanja odločitev. Kljub temu pa je podrejen zakonom, ki so jih preostali – tj. državljanji in/ali njihovi predstavniki – sprejeli. Tu je treba poudariti, da se to razlikovanje ne ujema s tistim med *citoyen actif* in *citoyen passif*, ki je v Franciji postalo priljubljeno z Emmanuelom Josephom Sieyèsom konec 18. stoletja. V resnici ima omenjena protipomenskost drug izvor, saj ji lahko sledimo vse do Aristotelovega nauka o državljanstvu v tretji knjigi *Politike*.²² V novoveškem svetu pa si je to politično pojmovanje državljanstva kljub vsemu spet pridobilo priljubljenost med francosko

22 Ingemar Düring, *Aristoteles. Darstellung und Interpretation seines Denkens*, Heidelberg, Winter, 1966; Curtis Johnson, *Who Is Aristotle's Citizen?*, *Phronesis: a Journal for Ancient Philosophy* (1984) 29, 73–90; Claude Mossé, *Le citoyen dans la Grèce antique*, Pariz, Nathan, 1993. Glej tudi Aristoteles, *Politika*: 3. knjiga, *Phainomena* (2003) 45/46, 19–24.

revolucijo,²³ čeprav se je v istem obdobju vsaj do neke mere začelo prekrivati s pojmom »narodnosti«.²⁴

Težava, s katero se ukvarja politični model državljanstva, zadeva posvetovanje in sprejemanje odločitev z veljavnostjo *erga omnes* znotraj določenega ozemlja. Na globlji ravni si ta način razumevanja »državljanstva« prizadeva odgovoriti na vprašanje demokratične zakonitosti in posameznikove politične obveznosti do države. Natančneje bi lahko rekli, da je politično razumevanje državljanstva povezano z *načelom vpliva*, tj. ključnim pravilom nauka o demokraciji, po katerem naj bi ljudje imeli pravico izraziti se o odločitvah, ki nanje vplivajo.

Protipomenskost, ki prevladuje v pravu in filozofiji prava, pa državljana obravnava kot nasprotje tistim, ki ne pripadajo določenemu pravnemu redu: tujcem in/ali osebam brez države. V resnici tradicionalni pravni vidik državljanstvo nedvoumno obravnava kot status, podeljen osebam, ki so upravičene do različnih aktivnih in pasivnih položajev v odnosu do države. Značilni način za izražanje tega je raba nemške besedne zveze za državljanstvo, *Staatsangehörigkeit*, ki dobesedno pomeni »pripadnost državi«. Ta pravna protipomenskost, državljan – tujec, je po obliki toga, kar pomeni, da vmes ni nič drugega: spadaš ali v kategorijo državljanstva ali pa izven nje.²⁵

Za ta način razumevanja »državljanstva« lahko rečemo, da je »povsem uraden« v tem, da je lahko zapolnjen z raznovrstno vsebino, pravicami in dolžnostmi, medtem ko se zdi, da je edina nespremenljiva lastnost podrejenost pravnemu redu. To je tudi razlog, da je to razumevanje združljivo z večino političnih režimov, ne glede na to, ali ima ustavna ureditev demokratični značaj.

Pravni pomen državljanstva ima korenine v rimskem pravu, v katerem izhaja iz *statu civitatis*.²⁶ Ta način razumevanja državljanstva je še vedno v središču pozornosti večine pravoslovcev in praktikov, osredotoča pa se na idejo »pripadnosti državi«, »pripadnosti državnemu ozemlju« ali – z besedami Hansa Kelsna – je enakovreden »osebni sferi veljavnosti pravnega reda«.²⁷ Ta pogled

23 Pierre Rosanvallon, *Le sacre du citoyen. Histoire du suffrage universel en France*, Pariz, Gallimard, 1992.

24 Dominique Colas, Claude Emeri in Jacques Zylberberg (ur.), *Citoyenneté et nationalité*, Pariz, PUF, 1991; Rogers Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1992; Benoit Guiguet, *Citizenship and Nationality: Tracing the French Roots of the Distinction*, v Massimo La Torre (ur.), *European Citizenship: An Institutional Challenge*, Haag, Kluwer Law International, 1999, 95–111.

25 Markus Krajewski in Helmut Rittsteg, *German Nationality Law*, v Bruno Nascimbene (ur.), *Nationality Laws in the European Union*, London, Butterworths, 1986, 357–387; Paul Lagarde, *La nationalité française*, Pariz, Dalloz, 1997³; Ulrich K. Preuss, *Citizenship and the German Nation*, *Citizenship Studies* 7/2003, 1, 37–55.

26 Tu omenjam le klasično študijo Adrian N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship*, Oxford, Clarendon Press, 1939.

27 Hans Kelsen, *La naissance de l'Etat et la formation de sa nationalité. Les principes, leur application au cas de la Tchécoslovaquie*, *Revue de droit international*, 2/1929; Hans Kelsen, *General Theory of Law and State*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1945.

je bil v novem veku povezan s političnim in pravnim svetom, izoblikovanim ob izkušnjah narodnostne države, ter osredotočen na suverenost in državnost. V dolgi zgodovini pravnega *civis* je bilo vprašanje upravičenosti povezano z razsežnostjo pravnega reda in njegovo enovitostjo. Cilj je bil čim bolj izogniti se »negotovemu« pravnemu prostoru. To je v osnovi povsem ista težava, s katero se je Jean Bodin spoprijel v svojem nauku o državljanstvu v *Šestih knjigah o Republiki* (I, 6) leta 1576, po katerem »državljan ni nič drugega kot svoboden podanik pod suverenostjo«. ²⁸ Predstavlja pa tudi osrednje vprašanje prve novodobne zadeve o državljanstvu: *Calvinovega primera* iz leta 1608. ²⁹ V zadnjih stoletjih je pravnopozitivistični nauk v svoji edninski (monistični) različici sledil statusu, ki ga podeljuje s strani suverene države opredeljeno pozitivno pravo, in poskušal med pravnim redom in »njegovimi« državljanji vzpostaviti stik ena na ena.

Razlog, da je filozofija prava razvila ta državljanski aparat, je preprečevanje množenja t. i. zapletenih zadev. ³⁰ *Ratio essendi* tega načina gledanja na »državljanstvo« je izogibanje množenja nezdružljivih pravnih položajev, vsiljenih istemu človeku. Večina dvostranskih sporazumov v mednarodnem zasebnem pravu, pa tudi večina mednarodnih sporazumov, se poskuša ogibati te svojevrstne situacije. ³¹ V resnici »hobbesijanska« anarhija mednarodnih odnosov pušča malo ali celo nič prostora za okvirne pravne sporazume, kot je *Haaška konvencija*, ki je bila podpisana 12. aprila 1930 in si prizadeva za omejevanje števila oseb brez državljanstva, ali pa *Konvencija ZN o državljanstvu poročenih žensk*, podpisana 29. januarja 1957 v New Yorku. Glavno sredstvo za preprečevanje mogočih sporov so tako še vedno dvostranski sporazumi, ki pa so še naprej časovno potratno in razmeroma toga orodje za reševanje mnogih porajajočih se zapletenih zadev. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da sta temeljna težava in ključno vprašanje, ki je navdihovalo razvoj pravnega načina razumevanja »državljanstva«, v zagotavljanju vladavine prava; v zagotavljanju možnosti jasno predvideti pravne posledice posameznikovih ravnanj.

28 Jean Bodin, *Six livres de la République* (1583); v angl. prevodu *Six Books of the Commonwealth*, Aalen, Scientia, 1977, 68.

29 Polly J. Price, *Natural Law and Birthright Citizenship in Calvin's Case*, *Yale Journal of Law and the Humanities* (1997) Winter, 73–129.

30 Michel Verwilghen, *Conflit de nationalités. Plurinationalité et apatridie*, Haag, Martinus Nijhoff (Recueil des cours de l'Académie de droit international, let. 277), 1999.

31 Alexander N. Marakov, *Allgemeine Lehren des Staatsangehörigkeitsrechts*, Stuttgart, Kohlhammer, 1962; Rainer Bauböck, Eva Ersbøll, Kees Groenendijk in Harald Waldrauch (ur.), *Acquisition and Loss of Nationality, Policies and Trends in 15 European States*, let. 1: *Comparative Analyses*, let. 2: *Country Analyses*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006.

Čeprav se je pravni model državljanstva srečeval s številnimi ostrimi kritiki, češ da je »recept za kaos«³² v svetu migracij, pa to ne pomeni, da je bila z njim rešena tudi težava, s katero se model ukvarja. To pomeni le, da način, na katerega je filozofija prava poskušala težavo razrešiti, vsaj do neke mere ni bil uspešen.

Način razumevanja »državljanstva«, ki prevladuje v sociologiji in drugih družboslovnih vedah, je izmed treh pomenov, ki jih je izraz pridobil, najnovejši: ta način razumevanja se je pravzaprav razvil ob koncu 80. in začetku 90. let prejšnjega stoletja. Tu se tako vsebina kot ogrodje temeljne protipomenskosti spreminjata. Nasprotje državljanja ni niti podanik – kot v političnem modelu – niti tujec (oseba brez države) kot v pravnem modelu državljanstva. Namesto tega to nasprotje predstavlja na rob postavljeni posameznik ali izključena oseba, kot sta prikazala Robert Ezra Park³³ in Gino Germani.³⁴ Treba je poudariti, da s sociološkega vidika močnejša od protipomenk, ki druga drugo opredeljujeta, ni »državljanstvo«, temveč »izključenost«, torej neuspešna vključitev v postopek socializacije, ki posamezniku v določeni skupini podeljuje neki družbeni status. Ta status predstavlja pridobljeni ali pripisani položaj, ki ga posameznik zaseda v družbenih slojih skupine glede na različne družbene norme – to so predvsem snovne dobrine, delovno mesto, kulturno znanje in izkušnje, razmerje moči itn. – ki določajo razdeljevalne in vključevalne potrebe družbe.

Utemljen na Marshallovem opisu treh kategorij pravic (človekovih, političnih in socialnih), za katere se je v sodobnih časih državljan boril,³⁵ se sociološki način razumevanja »državljanstva« ne zanaša na togo protipomenskost, ampak je ta stopnjevita. To pomeni, da lahko opredelimo vmesne stopnje med popolno izključenostjo iz družbe in popolno vključenostjo v družbo, kjer stopnja popolne vključenosti predstavlja status, enakovreden *polnopravnemu članstvu*. Ta stopnjski pristop je privedel do razvoja besedišča, ki vsebuje izraz, kot je omejeno (zvezano) državljanstvo, ki pa drugima dvema pojmovanjema državljanstva ne pripada.

Ključna težava, ki jo sociološki pristop naslavlja, je družbena povezanost in zmožnost skupine, da spodbuja solidarnost, ki je potrebna za razporeditev stroškov in koristi.³⁶

32 Bauböck 1997 (op. 12), 302–320.

33 Robert E. Park, Human Migration and the Marginal Man, *American Journal of Sociology* (1928) 33, 881–893.

34 Gino Germani, *El concepto de marginalidad. Significado, raíces históricas y teóricas, con particular referencia a la marginalidad urbana*, Buenos Aires, Ediciones Nueva Visión, 1973.

35 Marshall 1950 (op. 14).

36 Turner 1993 (op. 15), na več mestih.

4 NEKATERA NEREŠENA VPRAŠANJA

Rada bi poudarila, da so osnovni pari protipomenk, ki so temelj treh načinov razumevanja »državljanstva«, posledica različnih vrst težav, med katerimi je treba razločevati, čeprav med njimi na splošno obstajajo tudi številne povezave. Osnovna vprašanja – zakonitost, vladavina prava in družbena povezanost – so vsa nedvomno nujne sestavine, ki omogočajo mirno življenje. Vendar pa njihovih medsebojnih povezav na tem mestu ne bom obravnavala. Namesto tega bom opozorila na vrsto nerešenih težav, s katerimi se v današnji Evropi soočamo, te težave pa bom skušala povezati z različnimi pomeni »državljanstva«. Upam, da bom s tem pojasnila, da se morajo načini za reševanje omenjenih težav različnega izvora tudi medsebojno razlikovati. Brezupno je namreč pričakovati, da obstaja razumevanje »državljanstva«, ki upošteva vsako od teh težav. Edini način za vključitev vseh je raba zelo nedoločene predstave o »državljanstvu«, ki pa spodbuja neprimerne politike in pomanjkanje pravih rešitev. Glede na težavno področje raziskovanja, ki si ga nekdo izbere, se nanašalni pomen »državljanstva« razlikuje, prav tako pa se razlikujejo postopki in načini odzivanja na obravnavano snov.

Dandanes vprašanje raztezanja političnih pravic na nedržavljanke, ki imajo v državi prebivališče (to vprašanje je redno na političnem dnevnem redu po vsej Evropi) ustreza političnemu pomenu »državljanstva« in poskuša najti odgovore na osrednja vprašanja zakonitosti in politične obveznosti. To je odprto vprašanje, s katerim se še vedno sooča državljanstvo EU.³⁷ Lahko bi za primer omenili 800.000 Poljakov, ki danes živijo v Združenem kraljestvu. Z vidika političnega državljanstva ta nedavni migracijski val prinaša velike težave. Prvič, ti ljudje so ohranili svojo volilno pravico na Poljskem, čeprav tam ne živijo več. Medtem pa imajo v državi gostiteljici zgolj omejen dostop do političnih pravic. Drugič, možnost dvojnega glasu v okviru istih volitev v Evropski parlament (ta možnost v Evropi ostaja nekaznovana) ogroža načelo *En človek, en glas*.³⁸

Politični pomen »državljanstva« predstavlja tudi velike težave v nekaterih novih državah članicah, ki so se EU pridružile maja 2004. Od leta 2001 imajo na primer na Madžarskem t. i. statusne zakone, ki skorajdržavljski status podeljujejo manjšinam v tujih državah, ki naj bi s tem pripadale od države širši narodnokulturni skupnosti. Decembra 2004 je bil izveden referendum, ki bi do trem milijonom etničnih Madžarov, živečih v Romuniji, Srbiji in na Slovaškem, podelil dvojno državljanstvo, vendar je bil zaradi nizke udeležbe neuspešen.

37 Hans Köchler, *Decision-making Procedures of the European Institutions and Democratic Legitimacy. How Can Democratic Citizenship be Exercised on the Transnational Level?*, Innsbruck, poročilo, pripravljeno za Evropski svet, 1999, 1–23; Jo Shaw, *The Transformations of Citizenship in the European Union. Electoral Rights and Restructuration of Political Space*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

38 Marie-José Garot, *La citoyenneté de l'Union européenne*, Pariz, Harmattan, 1999.

V nasprotnem primeru bi ta pobuda mednarodne napetosti ne le zaostрила, temveč bi lahko pripeljala tudi do volilne pravice za tuje državljane in do trajne večine za nacionalistične stranke na madžarskih volitvah. Šlo bi torej za politični »zasuk« tega, kar imajo mnogi zgolj za težavo pravne narave.³⁹

Kar zadeva sedANJI pomen »državljanstva« v filozofiji prava, je bilo pogosto poudarjeno, da ima ustaljeni pravni pogled na državljanstvo sprevržene posledice, kot je povečanje števila oseb brez države ali z več državljanstvi, poleg tega pa tudi novejšje pojave, kot je t. i. »pravni turizem,« neke vrste »prosto porabniško izbiranje oblasti,« ker pravica do prostega gibanja ljudem omogoča tako to, da se izogibajo upoštevanju togih državnih predpisov na področjih, kot je bioetika, kakor tudi to, da si za kraj stalnega prebivališča izberejo pravne ureditve z manj obremenjujočimi davki.

Posebej lahko izpostavimo težavo oseb brez države, ker te osebe, prikrajšane za svojo državo, postanejo pravno »nevidne,« to pa povzroča še druge težave pri dostopanju do pravic.⁴⁰ Nič nenavadnega ni, če so za take posameznike predžnitne in ženitne pogodbe nedostopne. V Evropi je primer množičnega pojava oseb brez države moč najti v Estoniji, ki ni podpisala niti *Konvencije o statusu oseb brez državljanstva* iz leta 1954 niti *Konvencije o zmanjšanju števila oseb brez državljanstva* iz leta 1961. Ko je 1. maja 2004 Estonija vstopila v Evropsko unijo, je bilo okrog 160.000 rusko govorečih oseb še vedno brez države, to pa pomeni približno 12 odstotkov celotnega prebivalstva. Treba je sicer dodati, da se v Estoniji število oseb brez države vsako leto zmanjšuje in trenutno le 9 odstotkov prebivalcev poseduje t. i. sive potne liste, kar je precejšen upad v primerjavi z 32 odstotki še pred 15 leti. Kljub temu pa so številke še vedno zgovorne. V podobni situaciji konča tudi precej beguncev, saj ne morejo »uživati varstva države, katere državljani so«, kot navaja *Konvencija ZN o statusu beguncev* iz leta 1951.

Nazadnje, kar zadeva tretji, sociološki pomen »državljanstva«, zadošča, če rečemo, da se v Evropi pereče zagate v povezavi z družbeno povezanostjo pojavljajo pogosto. Pogosto je na preizkušnjo postavljeno t. i. »družbeno državljanstvo«. ⁴¹ Če ponazorimo s primerom, je bilo resnično hierarhično razvrščanje tovrstnega članstva uvedeno kot del meddržavnih dogovorov, ki so spremljali nedavno širitev EU, državljanom novejših članic pa so dali drugačen dostop do trgov delovne sile v nekaterih obstoječih članicah. Omejitve na trgih delovne sile EU v petnajsterici (z izjemo Združenega kraljestva, Irske in Švedske) so bile za vzhodne Evropejce uvedene po širitvah v letih 2004 in 2007

39 Glede statusa »skorajšnjega državljanstva« glej Kees Groenendijk, *The Status of Quasi-citizenship in EU Members States: Why Some States Have "Almost-citizens"*, v Bauböck, Ersböll, Groenendijk in Waldrauch 2006 (op. 31), 411–425.

40 Bauböck, Ersböll, Groenendijk in Waldrauch 2006 (op. 31), na več mestih.

41 Stefano Giubboni, *Social Rights and Market Freedom in the European Constitution*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

zaradi grožnje t. i. »poljskih vodovodarjev«. ⁴² To je treba ocenjevati v luči empiričnih dokazov. Jürgen Gerhards je nedavno poudaril, da večina evropskih državljanov ne podpira zamisli o nediskriminaciji, ki je v srcu politike krepitve družbene povezanosti:

»S preučevanjem podatkov *Evropske raziskave vrednot* smo prišli do ugotovitve, da večina evropskih državljanov še vedno daje prednost na državo omejenemu pojmovanju dostopa do trga delovne sile. Večina vprašanih zavrača zamisel o enakih možnostih za domačine in tujce z območja Evrope na trgu delovne sile.« ⁴³

Nedavni nemiri v povezavi z gospodarsko krizo, zlasti v Združenem kraljestvu, so to težavo zopet poudarili. To pa ni edina vrzel, ki jo najdemo v družbeni povezanosti: povezovanje snovalcem politik EU povzroča vse večje skrbi v luči posledic aktivizma proti direktivi Bolkenstein in nedavni sodni praksi Sodišča Evropskih skupnosti v primerih *Rüffert*, *Viking Line* in *Laval*. ⁴⁴

Ta kratek seznam nerešenih težav kaže, da z naključnim sklicevanjem na enega izmed treh zgoraj omenjenih pomenov državljanstva ne moremo upati na njihovo rešitev. Tako na primer ni verjetno, da bomo odpravili t. i. »demo-kratični primanjkljaj« ustanov EU s spodbujanjem globlje družbene vključeno-sti znotraj Evrope. ⁴⁵

Kar zadeva izbrisane v Republiki Sloveniji, pa je ta trodelna razvrstitev uporabna toliko, kolikor omogoča izbrisane umestiti v sodobno razpravo o državljanstvu. Bolj kot s katerim koli drugim pomenom »državljanstva« je težava izbrisanih z »državljanstvom« povezana v njegovem pravnem pomenu, saj gre pri tem pomenu za pridobitev pravne »vidnosti« in z njo povezanega dostopa do pravic. Ti ljudje so izgubili upravičenje do statusa prebivalca in s statusom povezane koristi zato, ker niso bili (več) upoštevani kot državljani države, v kateri živijo. Od tega, da so bili v Sloveniji najprej upoštevani kot državljani (bili so državljani Jugoslavije ali ene od republik), so prišli do tega, da so tu postali tujci (izbrisani – drugače kot drugi tu prebivajoči tujci – celo iz uradnih evidenc prebivalstva); da niti ne omenjamo primerov tistih, ki so postali kar osebe brez svoje države. Večina izbrisanih je državljanov nekdanjih jugoslovanskih republik, vendar pa so po besedah *Konvencije ZN o statusu beguncev* iz leta 1951 »nezmogljivi uživati varstvo države, katere državljani so«. Poleg tega je treba omeniti,

42 Ettore Recchi, From Migrants to Movers: Citizenship and Mobility in the European Union, v Michel Peter Smith in Adrian Favell (ur.), *The Human Face of Global Mobility*, London, Transaction Books, 2006.

43 Jürgen Gerhards, Free to Move? The Acceptance of Free Movement of Labour and Non-discrimination in Europe, *European Societies* 10/2008, št. 1, 135.

44 Sodba Sodišča Evropskih skupnosti z dne 28. decembra 2007, C-341/05 (curia.europa.eu).

45 To stališče je bilo nedavno izpostavljeno v Andreas Føllesdal, *European Union Citizenship*, Bruselj, Policy Synthesis of EU Research Results (Policy Review Series, 13), 2008.

da vsaj nekatere izmed pravic, s katerimi imamo opravka, same po sebi niso povezane s *statu civitatis* (npr. priznanje očetovstva) ali pa je takšna povezava vsaj močno sporna. Prej bi lahko utrdili sum, da imamo opravka s pravicami, ki jih bolje opišemo kot takšne, povezane s *statu personae*.⁴⁶ To pa je tudi razlog, zakaj se za nauk o državljanstvu Hannah Arendt zdi, da je s primerom izbrisanih našel še en *raison d'être*.

Trditi, da je primer slovenskih izbrisanih zaradi tega povezan s pravnim pomenom »državljanstva,« pa vendar ne pomeni, da se ti ljudje ne srečujejo tudi s težavami, povezanimi z družbeno vključenostjo ali pomanjkanjem političnega glasu. Lahko bi se reklo, da so *izbrisani* v političnem pomenu »podaniki«, saj nimajo poštenega glasu pri odločitvah, ki nanje vplivajo; v skladu s sociološkim vidikom državljanstva bi lahko tudi trdili, da so odrinjeni na rob in se jim »polnopravno članstvo v skupnosti« odreka. Ne glede na to pa ostaja trditev, da omenjene preostale težave izhajajo iz odvzetega pravnega statusa, in ne obratno.

Tako lahko sklenemo, da državljanske študije zahtevajo manj dvoumna orodja kot ta, ki v literaturi trenutno prevladujejo. Do sedaj je bilo narejenih zelo malo poskusov, da bi premostili disciplinarne ločnice. Tu smo za to ponudili okvir. Trojna razčlenitev daje osnovo za razpravo o normativnih predpostavkah, ki podpirajo v sodobni razpravi podajane trditve. S tega vidika je tako ključnega pomena za pravilno razumevanje zadeve, da *status civitatis* in *status personae* ohranimo ločena. Analiza diskurza se je izkazala kot koristno orodje za razstavitev zelo priljubljenega, a vse manj jasnega pojma državljanstva. Njegova razstavitev pa je uporabna predvsem za to, da na graditev nadnacionalnega državljanstva in meddržavnega obravnavanja s statusom povezanih vprašanj gledamo v novi luči.

*Iz angleškega izvirnika prevedel Jernej Ogrin.**

46 Vsekakor bi mnogo pridobili z jasnejšo doktrinalno pozicijo glede razlike med tem, katere pravice in upravičenosti naj bi obravnavali kot skladne s statusom osebnosti in katere se namesto tega dosledno sklicujejo na katerega izmed drugih statusov.

* Kot prosto porabniško izbiranje oblasti sem prevedel angl. *forum shopping*, kar bi morda lahko prevajali tudi kot sejem oblasti. Angl. *social citizenship* sem prevajal kot družbeno državljanstvo, angl. *limited (or hyphenated) citizenship* pa kot omejeno (zvezano) državljanstvo. Angl. *subject* sem prevajal kot podanik. Načelo vpliva je v izvirniku angl. *principle of affectiveness*, nanašalni pomen pa angl. *reference meaning*. Avtorica uporablja izraza *stateless in statelessness*, ki ju v tem besedilu prevajam kot *brez države*. Morda bi poleg tega kazalo uporabljati ustrezno *brezdržavnost*, pogosto pa se v literaturi uporabljajo tudi izrazi *brez državljanstva*, *brezdržavljskost* in včasih celo *brez domovine*. Takšni posamezniki, ki so brez države, se s tujko označujejo tudi kot apatridi.

Predstavitev avtorice

Patricia Mindus je doktorica politične filozofije. Izobraževala se je v Rimu (Università degli Studi Roma Tre), Parizu (Sciences-Po in Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales) in Torinu. Pravkar je izdala knjigo o življenju in delu enega najpomembnejših filozofov in predstavnikov skandinavskega pravnega realizma prejšnjega stoletja: A Real Mind. The Life and Work of Axel Hägerström, (Boston/Dordrecht, Springer, 2009). Njena geselska članka »Državljanstvo« in »Axel Hägerström« za Enciklopedijo pravoslovja, nauka o pravu in filozofijo prava Mednarodnega združenja IVR za pravno in socialno filozofijo sta spletno dostopna na www.ivr-enc.info. Trenutno deluje kot raziskovalna asistentka na Oddelku za politične vede Univerze v Torinu.

Predstavitev prevajalca

Jernej Ogrin je diplomiral na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, smer menedžment in organizacija. Sedaj je študent 2. letnika Mednarodnega magistrskega programa iz poslovne administracije na isti fakulteti.